

AUŠRA JURGUTIENĖ

Naratyvinio tapatumo nesatis: Jono Aisčio „Man tave“

Anotacija: Straipsnyje, pasirinkus Jono Aisčio eilėraštį „Man tave“, išbandomas postruktūralistinis jo skaitymas ir įtarumo hermeneutika, kuriais siekiama įtvirtinti naratyvinio netapatumo nuostatą. Pirmoje dalyje formuluojami svarbiausi teoriniai skaitymo principai kaip alternatyva „metafiziniams“ (pastaruosiuose dominuoja įvairovės vienybės, binarizmo ir dialektikos, amžinųjų tiesų ir tapatybių modeliavimo idėjos bei apaštalavimo intencijos). Abejojama semiotikoje praktikuojama integralia logika, kuri už diskursyvos teksto plotmės ieško jo semantinės struktūros. Taip pat abejojama semiotinio skaitymo vertinimu, kuomet kaip vertingiausi išskiriami struktūriškai geriausiai integruoti, profesionaliausi, objektyviausi ir moksliškesni tekstų variantai. Dekonstruktinis skaitymas pabrėžia objektyvaus/ekspresinio grožio interpretavimo neatskiriamumą, susilpnina jų binarinę opoziciją iki sunkiai apčiuopiamo skirsmo, taip pradėdamas diskusiją su kritikos hierarchizavimu. Straipsnio antroje dalyje diskutuojama su Kęstučio Nastopkos pateikta Aisčio eilėraščio semiotine analize: kvestionuojama įtvirtinta binarinių priešpriešų logika, komplikuojamas prasmės centras. Eilėraštyje ryškinami jo netapatumo ir neaiškumo momentai. Įrodinėjama, kad bet kokios metodinės krypties interpretavimas, net ir pats moksliausias, neturi galios tapačiai pakartoti teksto (kaip kad tekstas – gyvenimo) dėl pačiame kalbos ženkle esančio neišvengiamo prasmės įtrūkio. Todėl teksto interpretacijose daugiau dėmesio turėtų būti skiriama komunikavimo nesėkmėms, kalbos prieštaravimo ir paradoksalumo aspektui, skaitymo malonumo, įvairumo, ironijos, performatyvumo ir žaismo patirčiai.

Raktažodžiai: pasitikėjimo ir įtarumo hermeneutika, postruktūralizmas, aš/kitas skirties problema, performatyvus interpretavimas, sąmojaus intriga, teksto dviprasmiškumas.

Kad geriau suprastų save ir pasaulį, žmogus ėmėsi juos aprašinėti. Papasakota – tai kartu suvaldyta, sutvarkyta ir suprasta gyvenimo patirties istorija. Praeities aprašymai buvo regimi kaip patikimiausias fundamentas, leidžiantis žmogui geriau susivokti dabartyje ir kurti ateities perspektyvas (*historia est magistra vite*).

Ne veltui Wilhelmas Dilthey'us knygas hermeneutiškai pavadino svarbiausiais kultūros palikimo paminklais: „[su]pratimo meno centras yra aiškinimas, arba interpretavimas, rašte glūdinčių žmogaus egzistencijos liekanų“¹. Į literatūrą jo žvelgta iš pasitikėjimo hermeneutikos, nes iš jos tikėtasi pačių svarbiausių pranešimų, švenčiausių tiesų, tikriausių žinių ir gyvenimus nulemiančių pokalbių: „Jis [žmogus – A] žvelgia anapus visų savojo laiko ribų į praeities kultūras, perima jų jėgą ir mėgaujasi jų burtais. Tai duoda jam didelį laimės prieaugį“². Literatūroje meniškai kristalizuojasi mums visiems bendro gyvenimo ir prigimties kartojimosi galia, įtvirtinanti kultūros paveldo vertę. Literatūra buvo suvokta kaip *kito* gyvenimo (aiškinto kaip subjekto santykis su objektu) buveinė, kurią tyrinėjantis *aš* turėjo vilties pažinti kaip patį save, nes *kitas* čia buvo holistiškai suvoktas kaip *aš* antrininkas (*alter ego*). Toks metafizinis literatūros supratimas, naikinantis *aš/kitas* skirtingumą jų bendrosios prigimties pagrindu, literatūros skaitytojui garantavo egzistencijos saugumo, pastovumo ir bendrumo jausmą. Atskiro skaitytojo tikslas buvo ištirpti visuotinės kultūros komunjijos pasitikėjimo ir palaimos būsenoje. Autoriteto galia, kaip ir įvairovę integruojantis vienvėdis principas bei pasikartojimo tapatumas, buvo neginčijami.

Nuo Aristotelio iki Hegelio meno filosofijoje buvo tyrinėta bendrybės (idėjos, sąvokos) ir atskirybės (daikto, medžiagos) santykio ir jų sutapimo tikslumo problema, teleologiniu ir priežastiniu mąstymo keliu pirmenybę suteikiant idėjai, kaip būties aktyviajam ir svarbiausiam pradui, pasaulio judintojui ir kūrėjui (Logosui, Dievui, Gyvenimui, Grožiui, Meilei, Tiesai ir kt.)³. Ant šio mąstymo pagrindo išsirutuliojo ir loginio pagrįstumo siekianti literatūros kritika. Nors loginis mąstymas indukcijos ir dedukcijos dėsniais paremtą bendrybės ir atskirybės santykį išstobulino iki priešybių dialektinės sintezės, kuri reiškė, kad konkretūs daiktai gali būti suprasti tik jiems pritaikius tinkamas abstrakčias idėjas, o idėjos gali būti geriau suprastos tik jas pagrindžiant konkrečių daiktų pavyzdžiais ir jų tyrimais, vis dėlto pirmenybė buvo teikta daikto esmę ar prigimtį nusakančiam idėjai⁴. Metafizinio mąstymo ir estetikos kontekste pasakojimo tapatumo pro-

1 Wilhelm Dilthey, „Hermeneutikos atsiradimas“, *Filosofija ir sociologija*, 1990, Nr. 1, p. 97.

2 *Ibid.*, p. 96.

3 „„graži mintis, apvilкта dailiais poezijos rūbais“ – atliepė klasicizmo estetika“, – Vytautas Kubilius, *Žanrų kaita ir sintezė*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 23.

4 Georgo Vilhelmo Friedricho Hegelio estetikoje teigiama, kad menas yra juslinė idėjos regimybė ir yra tyrinėjama jos konkretizavimosi istorija.

blema taip pat buvo svarbi svarstant, kiek atskira knyga paklūsta pagrindiniam aristoteliniam grožio, gėrio ir tiesos reikalavimui, *ars poetica* taisyklėms, kaip ji pakartoja žanro tobulybę ar pratęsia autoritetinę tradiciją, kaip „organiškai“ sutampa su autoriaus individualybe, kaip it veidrodys atspindi gyvenimą, epochos dvasią ar žmogaus prigimties gelmes, galiausiai, kaip tobulai joje yra išgautas meninis turinio ir formos atitikimas. Tapatumo estetika ir literatūrinis pasakojimas, slopinantis aikštingus ir pavojingus kitoniškumus, savo skleidžiamų harmonizuojančių idėjų galia net pretendavo tapti silpstančio religinio diskurso pakaitalu, imdamasis žmogaus išganymo pranašysčių ir pasaulio tobulinimo misijos (poezijos, dramos ir romano suklestėjimas ir populiarumas XIX ir XX a.). Sureikšmintą ir ideologizuotą literatūrą, įtvirtinančią savo galią, o per ją ir visas kitas galios raiškos formas, palaikė ją lydinti pasitikėjimo hermeneutika (literatūros estetikos ir kritikos visuma), kuri ilgiausiai užsibuvo Europos sovietiniame totalitarizmo lageryje, tiek jo tarnų ir prižiūrėtojų, tiek, deja, ir persekiojamųjų, ir maištautojų tekstuose⁵.

Kaip metafizinės, ideologiškai stipriai poliarizuotos ir angažuotos kultūros alternatyvioji kritika XX a. išsiplėtojo iracionaliosios modernybės ir postmodernybės kultūra, įtarumo hermeneutika, kurios svarbiausiais teoretikais sutartinai pripažįstami Friedrichas Nietzsche, Martinas Heideggeris, Sigmundas Freudas, Karlas Marxas ir Ferdinandas de Saussure'as. Po jų darbų mūsų mąstyme atsirado ir ėmė gilėti bendroji tapatybių (amžinųjų tiesų ir referentinio mąstymo) krizė. Iškilo eretiški klausimai, kiek galima pasitikėti kanonizuotais didžiaisiais pasakojimais, kiek juose dominuojanti galia valiai nuskandina ar ignoruoja daugybę nestandartinių ir nesavalaikių mažųjų istorijų, ar apskritai pasakojimu įmanu atkartoti Tą Patį, kiek kalba meluoja, mandagiai nuslėpdama visas negatyvias intencijas? Ką reiškia literatūros skaitymuose įsitvirtinęs psichologinio įsijautimo poreikis? Ar kilni pastanga pažinti *kitą* kaip antrąjį *aš* nėra tik pavojinga iliuzinė ir narcizinė pastanga primesti *kitam* savo supratimą, taip sunaikinant *kito* kitoniškumo galimybę ir teisę? Ką gali menas, vis labiau pavergiamas

5 „Tradicinė lietuvių rašytojo poza visados buvo rimta ir patetiška. Jei pasiėmė plunksną į rankas, tai kalbėk apie didžius ir kilnius dalykus, brėžk kelią į tiesą, gėrį ir laimę, paguosk nuleipusią sielą. Šita poza (teisybės ieškotojo, guodėjo, pranašo) nustatė lietuvių literatūroje rimties, tauraus dvasingumo, emocinio patoso klimatą, kuris dešimtmečius mažai keitėsi. Graudžiai intymi ir didingai pakili pasakojimo intonacija, iš kurios iki šiol baisu pasitraukti, rėmėsi vertybių pastovumo ir žodžio galybės prielaida“, – Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 169–170.

pramogų industrijos sukamų pinigų? Ir kiek yra verta literatūros istorija, kurią rašo nugalėtojai, jų pataikūnai ir kompiliatoriai, nuslepiančys jiems nemalonių atsitiktinumų ir atstumiančys kitaminčius?

Egzistencinė fenomenologija, postfroidistinė psichoanalizė, neomarksistinė sociologija, naujasis istorizmas pasakojimo tapatumą komplikavo įvairiais aspektais. Mus labiausiai domins postmodernistinė dekonstrukcija, kuri daugiausia dėmesio skyrė kalbėjimo netapatumui išryškinti. Derrida kalbos ženklą apibūdino kaip paradoksišią netapatą tapatumo dviprasmybę. Kalbą jis aiškina kaip „archiraštą“, kaip savaiminį ir nesąmoningą pasaulio „įsirašymą“ į žmogaus sąmonę. Tokie „įrašai“ vyksta ne tik tarpiniu žodiniu ir loginiu būdu, bet ir tiesioginiu jutiminiu, stokojančiu racionalumo būdu, todėl juose susiduriame su nepanaikinamais prasmų plyšiais, įtrūkiais ir neišsprendžiamomis dviprasmybėmis ar neaiškumais. Archirašte fiksuota gamtos ir kultūros *différance* arba skirtis (nei jų tapatumas, nei opozicinis skirtumas) tampa kiekvieno užrašo ir interpretacijos fundamentine ypatybe. Humanitariniuose diskursuose diktatūrinį, linkusį apibendrinti ir pavergti, ieškoti pirminių ištakų ir svarbiausių centrų, paslėptų prasmės branduolių ar struktūrų dualistinį ir konfliktinį sveikatingo karžygio mąstymą pakeitė liberalusis liguisto skeptiko ir ironiko mąstymas, pirmenybę teikiantis ne racionalumui, bendrybei ir pakartojimui, o skirtybei, kūniškam jusliniam santykiui su nuolat kintančiu erdvėlaikiu ir reliatyvizmo demagogijai, kurioje bet kokie įtvirtinti centrai ir binarinės opozicijos nustoja galios (puikus tokio lūžio pavyzdys yra Roberto Musilio romanai *Žmogus be savybių*). Ne tik egzistencializmo atverta mūsų laiko giliausia žaizda – egzistencijos netikrumas⁶, – bet ir dekonstrukcijos išviešintas kalbos netikrumas užliejo plačiausius šiuolaikinės kultūros plotus.

Kas lieka, kai pasakojimu atsisakoma racionalizuoti, įprasminti, išaiškinti, įvertinti, uzurpuoti ir tobulinti gyvenimą su jame esančiais *kitais*? Ar gali pasakojimas pakartoti ir paaiškinti gyvenimą, jei popieriuje užrašytas gyvenimas tėra neužrašytojo gyvenimo degradavusi kopija, šmėkla, vaiduoklis, simuliakras, verčiantis tik naivuolį patikėti pakartojimo galia nemeluoti. Nes meluoja, negali būti sau tapatus ne tik subjektas, bet ir jo vartojama kalba (ar už kaukių esama savojo veido?). Tas pats ištinka ir literatūros kritiką, kad ir kokia logiška ir ne-

6 Žr. Juozas Girnius, *Heideggerio egzistencialistinės filosofijos pagrindai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002, p. 10.

priekaištinga ji norėtų būti. Logikos ir racionalumo, reiškinių esmių ir tapatybių struktūravimo vietoje XX a. postmodernistinėje kultūroje įsitvirtino iracionalumas ir retorinis performatyvizmas. Pagal Haydeną White'ą, Fredericą Jamesoną ir Paulį Ricoeurą⁷, jei pasaulis gali būti suprastas tik kaip pasakojimas, kuriame meninė kalba neatskiriamai susijusi su nemenine, tai mes tegalime pažinti tik metaforinį, todėl neišvengiamai iškreiptą ir fiktyvų jo pavidalą. Ir tokiu jis esąs bet kurios ideologinės ar estetinės pakraipos tekstuose. Pagal juos, bet koks pasakojimas yra žodinis išmislas, retorinėmis gudrybėmis siekiantis sugundyti skaitytoją. Ne tik „subjekto“, „tikrovės“, „teksto esmės“ ar „teksto struktūros“, bet ir visos kitos įsitvirtinusios bendrosios sąvokos, idėjos ir esmės pasirodė pažeidžiamos, sunkiai suprantamos ir vengtinios, nes už jų veikianti mąstymo galia siekia ne viešai skelbiamo ir kilnaus „aiškumo ir harmonijos“ tikslo, o nuslėpto noro viską kontroliuoti, sutvarkyti ir pavergti pagal įsitvirtinusius papročių ir normų standartus. Anot Friedricho Nietzsche's, Dievui mirus, susikūrusi vadinamoji humanistinė visuomenė tėra už gražių žodžių širmos slepiamos galios valdyti ir konkurencijos visuomenė. O anot Gilles'o Deleuze'o, šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje galios valdyti instinktai ir intencijos (žmogus – pinigų ir valdžios geismo mašina) yra dominuojančios. Jos pasireiškia instrumentinių socialinių santykių įtvirtinimo ir tapatybių gynimo būdais, atmetančiais ir sunaikinančiais kiekvieną nepageidaujamą skirtumą ar kitoniškumą. Todėl šiuolaikinis pasakojimas turėtų rasti kaip tokio pavojaus įsisąmoninimas ir alternatyva:

pasakymas tampa vien savo paties pokyčių suma, jie padeda jam išvengti kiekvieno, gebančio jį užfiksuoti galios aparato ir apsaugo nuo bet kokio pastovumo. [...] Pilna kritinė operacija yra tokia, kuri: 1) atmeta nusistovėjusius elementus, 2) viską paverčia besitęsiančia variacija, 3) viską transformuoja į *mineur* (toks yra operatorių, atliekančių „mažiausio“ intervalo idėją, vaidmuo).⁸

Vadinasi, analizuodami naratyvinio tapatumo nesatį, savo problemą mes neišvengiamai turėsime susieti su įtarumo hermeneutika, postmodernistine na-

7 Žr. Frederic Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, Ithaca: Cornell University Press, 1981; Paul Ricoeur, *Temps et récit*, 2 t., Paris: Seuil, 1983, 1985; Hayden White, *Topics of Discourse*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.

8 Gilles Deleuze, „Vienu manifestu mažiau“, *Baltos lankos*, Nr. 21/22, 2006, Vilnius: Baltų lankų leidyba, p. 292–293.

ratologija ir postruktūralistinio galvojimo tradicija, kur buvo paneigta To Paties pakartojimo galimybė ir suformuluota galios elementų naikinimo idėja bei reikšmės išnykimo estetika. Turėsime ją susieti su dekonstrukciniais metafizikos ir platonizmo nuvertimo šūkais, skirtais paneigti ilgai mūsų mąstymą valdžiusį idėjų pasaulį, ir suteikti pirmenybę tam, kas buvo laikoma netikriausia – kultūros regimybei, raštui, šešėliui, atstumtai degradavusiai kopijai, signifikantui, teksto smulkmenai, mikčiojimui, sąmojui, nerišlumui, pakartojimo neįmanomybei. Nieko nėra vienodų ir niekas Taip Pat negali būti pakartota. Ir tai geriausiai parodo kalba.

Naratyvinio tapatumo nesatį taip pat turėsime susieti su tuo, ką Richardas Rorty kritiškai pavadino tekstualizmu, kai idėjų tyrėjus pakeitė tekstų tyrėjai – Rolandas Barthes’as, Michelis Foucault, Jacques’as Derrida, Paulis de Manas, J. Hillis Milleris, Haroldas Bloomas, Geoffrey Hartmanas, Haydenas White’as, Umberto Eco ir kt.⁹ Visus tekstualistus vienija principinė metodinė nuostata, kad konkretaus teksto, o ne idėjų tyrimas literatūros kritiką labiausiai apsaugo nuo sunkiai patikrinamų spekuliatyvių abstraktybių, nesąmoninio ideologinio galios poveikio (nes jis, it smulki žuvelė, turi šansų išlįsti pro prairusią tinklo akį). Tik atsikratęs nuožmios idėjų kovos reprezentavimo tyrimo ir pirmenybę suteikęs teksto kalbos akivaizdumui ir faktiškumui, teksto tyrėjas gali pasiekti didesnio tikrumo ir sąžiningumo: „Taigi visas mokslas gali būti interpretuojamas kaip bandymas prasiskverbti pro sveiko proto regimybę ir pasiekti tikrąją esybę, kaip imanentiškumo pergalė prieš išreikštumą“¹⁰.

Tačiau pačius tekstualistus dar turėtume matyti suskilusius į dvi stovyklas. Vieni pasitiki mokslo visagalybe¹¹, kiti ja abejoja. Pirmieji, perėmę Ferdinando de Saussure’o kalbos ženklą idėją ir Romano Jakobsono komunikacinę literatūros sampratą, pagal kurią teksto meniškumas įvertinamas informacijos talpumo kriterijumi, pabrėžia siuntėjo ir gavėjo kompetencijos svarbą jų komunikacijos sėkmei. O antrieji, priešingai, paneigia kalbos ženklą, kaip To Paties pasikarto-

9 Richard Rorty, *Consequences of Pragmatism: Essays 1972–1980*, Brighton: Harvester, 1982, p. 139.

10 Kęstutis Nastopka, *Reikšmių poetika*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 15.

11 „Atradimo diskurso subjektą – užsispyrėlį tiesos ieškotoją – tyrinėjimo diskurse atstoja subjektas, kurio pergalė priklauso nuo Lėmėjo – savaime veikiančio mokslo – dovanos. Jei mokslinė tyrėjo kompetencija nepakankama, pasakojimas apie tai, kaip iš nežinojimo ateinama į žinojimą, virsta pasakojimu apie pažinimo nesėkmę“, – *Ibid.*, p. 14.

jimo, galimybę ir pabrėžia, kad *bet kuriuo atveju yra neišvengiamas kalbinės komunikacijos nesėkmės momentas*. Pastarieji ženklų koherencijai, teksto reikšmių struktūrai ar kūrinio formos harmonijos sampratai priešpriešina ženklų degradavimą iki signifikantinio pėdsako, neišsprendžiamą įsivaizduojamos ir simbolinės identifikacijos konfliktą ir nesukontroliuojamą prasmės daugiabalsiškumą.

De Manas, kritikuodamas Hanso Roberto Jausso recepcinę literatūros istorijos sampratą, pagrįstą skaitytojo su tekstu dialogiškumo principu, priminė jį taip pat kritikavusio Walterio Benjamino mintis, kad nė vienas eilėraštis nėra skirtas skaitytojui, paveikslas – žiūrovui, simfonija – klausytojui¹². Anot de Mano, mūsų komunikabilumą su tekstu naikina dvi esminės priežastys: tai, kad pats kalbos ženklas, kaip arbitrali signifikanto ir signifikato struktūra, yra nesąmoningų prasmų inspiravimo šaltinis (čia tęsiama Derrida kalbos ženklų dekonstravimo į pėdsaką, negalintį turėti jokio prasmės pastovumo bei tapatumo, idėja), ir tai, kad pats estetinis skaitymas ir estetinis vertinimas yra dviprasmiškas veiksmas, kuriame vienu ir tuo pačiu judesiu susiduria dvi visiškai skirtingos grožio sampratos¹³. Viena – racionalistinė ir formalistinė – iškelianti intelektualinės patirties reikšmę ir grožį vertinanti objektyvistiskai kaip integralų, tvarkingą ir aiškių įvairovės fenomeną, kaip reikšmės ir išraiškos tapatumo tobulybę, kaip kosmoso harmonijos atspindį (jam yra reikšmingas Immanuelio Kanto kūrinio kaip betikslinio tikslingumo aiškinimas), o kita – iracionalistinė ir ekspresinė – iškelianti juslinės patirties reikšmę ir grožį vertinanti kaip nenuspėjamus ir netvarkingus subjekto emocinius signalus (Nietzsche), kaip iš narcizinės vaizduotės kylančio malonumo troškimo sublimavimą (Sigmundas Freudas, Julija Kristeva). Antruoju atveju grožio malonumas arba, tiksliau, teksto malonumas išgyvenamas panašiai kaip ir laimingo gyvenimo malonumas, t.y. jis tarpsta ant neišsąmoninto

12 „Nes ką gi ‚sako‘ eilėraštis? Ką jis praneša? Labai mažai tam, kas jį supranta. Jo esmė ne pranešimas ir ne teiginiai. Tačiau norintis perteikti vertimas negali perteikti nieko kito, išskyrus pranešimą – taigi visai neesminius dalykus. Tai yra ženklas, iš kurio atpažįstami prasti vertimai. O tai, kas eilėraštyje yra anapus informacijos, ką net ir prastas vertėjas pripažįsta esant esminį dalyką – ar tai nėra visuotinai laikoma neapčiuopiamumu, paslaptingu, ‚poetiškumu‘ – ką vertėjas gali perteikti tik tuomet, kai versdamas kuria? Iš tikrųjų tai yra antrasis blogo vertimo požymis, kurį galime apibrėžti kaip netikslų neesminio turinio perteikimą. Tokia padėtis truks tol, kol vertimas bausis tarnauti skaitytojui“, – Walter Benjamin, *Nušviltimai*, Vinius: Vaga, 2005, p. 128.

13 Paul de Man, *The Resistance to Theory*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986, p. 61–65.

emocijų pagrindo ir negali būti pagrįstas vien tik tiesos ir teisingumo kriterijumi. De Manas, tęsiantis Derrida dekonstrucinę ir Nietzsche's destrukcinę teksto interpretavimo tradiciją, mums buvo reikalingas tam, kad susimąstytume, jog jo išryškinta racionalaus ir iracionalaus grožio patirties alternatyva nėra absoliuti, nes praktiškai ir labai konkrečiai ji veikia mūsų aiškinimus išvien kaip sunkiai apčiuopiama skirtis. Todėl ar neturėtume, šalia mums gerai pažįstamo intelektualinio teksto meninio integralumo bei tapatumo atradimo džiaugsmo, leisti pasireikšti ir kitokios prigimties džiaugsmui, kuriam tiktų linksmo šokio ar nuotykių, net interpretacinio triuko apibūdinimas. Kitokiam džiaugsmui, kurį sukeltų teksto estetinių tikslingumą sprogdinantys interpretavimo efektai? Ypač meninio teksto, kuris it cirko artistas yra pamėgęs linksmus žodžių kalambūrus ir apgaulingus kalbos triukų efektus, kai apgaulė įperšama kaip tikras daiktas, o tikrovė neatpažįstamai pakeičiama. Turėtume sutikti, kad kalbos prigimtis kiaurai dvilypė, vienu metu įkvėptai pranašaujanti tiesą ir vaidinanti, rimta ir nerimta. Priblokšdamas prie gyvenimo, su juo tapatindamas ir apgaudamas, žodis mus žudo, bet niekada su juo sutapti negalėdamas ir nuo jo nublokšdamas, žodis mus sviedžia beribių fantazmų erdvėn, žaisdina ir paguodžia. Rimties ir šventumo pasakojimai (it šventraščio parabolė orientavę į krikščioniškus idealus) dekonstruojami į pramogaujančius, ironijos ir prasmės ambivalencijos sklidinius pasakojimus (it indų Dievo Šivos šokis).

Dekonstruktyvieji tekstualistai iš esmės pakeitė teksto skaitymo situaciją, iš statiškos (hermeneutinio rato ar daugiasluoksnės hierarchizuotos ir binariizuotos struktūros pavidalo) ją paversdami dinamiška, performatyvia, nenuspėjamai judančia interpretavimo tarptekstiniu voratinkliu. Skaitančiajam turėtų būti įdomu ne tik tekstą centruoti vientisos struktūrinės visumos ar „esmės“ pagrindu, bet ir pamatyti, kaip tas pagrindas suskyla, susiliečia ir susilieja su kitų tekstų pagrindais, užleisdamas vietą įvairių prasmų vibracijai ir anarchijai. Todėl reiktų liautis suvokti tekstą vien tik kaip statišką estetinį objektą (gatavai duotą hipnotizuojančią estetinę ir drauge, deja, finansinę vertybę, pranašysčių šaltinį), o labiau pamatyti kaip bendravimo laukiantį, bet nelengvai prakalbinaimą partnerį. Įprastą alternatyvą – genialus rašytojas yra ponas, o skaitytojas yra jo pavergtasis garbintojas – ne mechaniškai apverčia, bet žaidybiškai išklubina jų nežymios skirties sampratą, nes kiek liberalioje visuomenėje rašytojas turi intencijų „vergauti“ skaitytojui, tiek skaitytojas – „ponauti“ rašytojui, kraudamas jam finansinį ir simbolinį kapitalą. Skaitymas tampa neatskiriamai sudėtine

kiekvieno teksto dalimi. Interpretacija yra tarsi *trečiasis*, atsiradęs iš dviejų (*aš-kitas*) – skaitytojo su tekstu pokalbio (horizontų susiliejimo), bet nesutampantis nė su vienu komunikavimo dalyviu. Ji randasi kaip bendra jų kūryba, kaip netikėta įvairių tekstų koreliacija ar kaip jų bendras mini spektaklis. Skaitymas – ne visada lengvai nuspėjamas teksto produkavimo ir gamybos procesas, kuriame yra sumišę visi įvairiausi sąmoningumo ir nesąmoningumo, tikėjimo, įtarumo ir kritikos, vaidinimo ir veidmainystės veiksmai. Skaitymo interpretavimo intrigą ir žaismą lemia ne tik atidus įsiskaitymas į patį tekstą, bet ir skaitytojo atsinešti (įsisauninti ir neįsisauninti) kontekstai bei prisiminimai:

Taigi: turime leisti būti tam, kas yra. Tačiau „leisti būti“ nereiškia vien kartoti tai, kas jau žinoma. Ne išgyvendami pasikartojimą, o patys paveikti susitikimo, mes leidžiame tam, kas buvo, būti ir mums, tokiems, kokie esame.¹⁴

Tekstą kartodami, skaitymai nuolat naikina ir transformuoja jo tapatumą dėl trijų svarbiausių priežasčių: 1) kad signifikantų žaismas tekste yra nesustabdomas, o žodžio prasmės alegorizavimas begalinis ir neįspėjamas, 2) kad kiekvienas naujas skaitytojas atsineša nepakartojamą savų kontekstų mozaiką, 3) kad taip nuoširdžiai ir naiviai jau nebepasitikima hermeneutine skaitymo komunikavimo sėkme, kurią išpažino racionalieji tekstualistai (formalistai, struktūralistai, semiotikai)¹⁵. Jeigu kalbame apie skaitymą kaip dialogą, kaip ir kitais atvejais neišvengsime dviprasmybių painiavos, kadangi jį taip pat turėtume suprasti kaip kaskart nepavykusį dialogą, nes jokia kompetencija, žinojimas, aukštas akademinis statusas, metodologiniai įrankiai, joks nuoširdumas ir kilniausi tikslai, jokios retorikos įtaiga negali mūsų interpretacijų apsaugoti nuo nesąmoningų emocinių ar kontekstinių impulsų vienkartiškumo.

Emmanuelio Levino etikos svarstymus, kad *kitas* negali būti suvestas į *aš* ir kad pasilikusi jo liekana turėtų būti suprasta kaip teisingumas, randame pritaikytus Derrida teksto interpretavimuose. Kadangi *aš* ir *kitas*, iš dalies sutapdami,

14 Hans Georg Gadamer, *Grožio aktualumas*, vertė Giedrė Grinytė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 70.

15 „Mokslinis diskursas pasirodo ne tik kaip abejotino žinojimo vieta, kur klasingai paslepiami jį pagrindžiantys bei palaikantys įtikinėjimo ir interpretaciniai veiksmai, bet ir tikrojo žinojimo pažadas. Nelaimėlio tyrinėtojo nesėkmė tampa mokslininko pergale“, – Kęstutis Nastopka, *op. cit.*, p. 14.

niekada negali būti tapatūs, tai tarp kūrinio ir jo interpretacijos visada išliks neįveikiamo netapatumo liekana, arba prasmės plyšys. Sąmoningas to pripažinimas ir *aš* susikuklinimas *kito* (kalbos) akistatoje – būtent taip dekonstrukcijoje suprantamas skaitymo teisingumas.

Kai tik pripažįstame, kad kūrinys, kaip ir kalbos ženklas, dėl jame esančio prasmės įtrūkio ir laiko ašimi kintančio receptyvumo negali būti užbaigtos struktūros, jis praranda savo tapatumą. Tas pats smūgis ištinka ir jo interpretavimų (kritikos, vertimų) plotmę, kitaip tariant, bet kokią metakalbą. Net profesionaliausiai techniškai atliktos interpretacijos turėtų atsisakyti savų pretenzijų pateikti skaitomam tekstui tapačiausią arba pavyzdingiausią analizę, o kartu išsilaisvinti iš „kompetentingosios kritikos“ kontrolės galios. Dekonstruodama diktatūrinę tapatinimosi su didingais idealais, pavyzdiniais herojais ir prasių struktūrų tobulyste tradiciją, literatūra ir jos kritika suka prie kalbos kūno konkretumo, heterogeniškumo ir kitoniškumo, dviprasmių variacijų, antikonfliktiško ir juoko tam, kad bent šioje karnavalo aikštelėje suteiktų kiekvienam skaitančiajam trokštamą laisvės ir pagarbos iliuziją.

Analizuodami naratyvo tapatumo nesaties problemą, pasirinksiame skaityti Jono Aisčio eilėraštį „Man tave“ (parašytą 1936 m.):

Kaip pavasaris atkiunta,
Ašen atkiutau.
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

Anta kalno juodą skirpstą
Sprogstantį matau –
Ar ne mums ten sniegas tirpsta –
Ar ne man ir tau?..

Aš, tave širdy pajutęs,
Dievą pajutau!
O kad Dievas meilę būtų
Siuntęs man ir tau!..

Prasikals žolytės laiškas –
 Žalias po lietaus.
 Dievas liepė man išaiškint
 Žemės meilę tau.

Ar ne Dievo buvo rykštė,
 Ar ne aš kritau?..
 Ar šlamės žolė pernykštė
 Mano meilę tau?

Tu matai, kaip ledas šunta?–
 Taip, sakai, matau...
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

[išskirta cituojant]

Šio eilėraščio pasirinkimą nulėmė dvi priežastys. Pirmoji ir svarbiausia priežastis yra pati Aisčio paradoksinė kūryba, istoriškai atsiradusi estetinių prieštaravimų verpete, sugėrusi ir neoromantinių metafizinių idealizmą, ir postromantinių avangardinį kritiškumą. Didele dalimi Aisčio poezijos savitumą ir įtaigą lemia tai, kad yra sunku pasakyti, ar jo eilėraštyje yra daugiau Balio Sruogos *Dievu takais* simbolizmo, ar Kazio Binkio avangardinės poetikos, gilinančios metafizinės didingosios literatūros destrukciją, poveikio¹⁶. Tačiau Aisčio žodis, kurio jau pumpuro užuomazgoje buvo matyti vytimo ženklai, ketureilio romano, kaip romantinės poetikos banalybės, eksploatavimas ir transformavimas buvo kažkas visai nauja lietuvių literatūroje. Jo eilėse tebetęsimas neoromantinis pasakiškumas, intymumas ir nostalgiškas tikėjimas idealais jau yra pridengti tiršto voratinklių sluoksnio, nuausto iš visa tai naikinančių realybės patirčių, distancinio abejojimo ir ironijos. Tai poetas, dar norėjęs sekti pasakas, kurių laukė literatūri-

16 „Jonas Kossu-Aleksandravičius visomis išgalėmis priklausė Kazimiero Binkio poetinei plejadi. Binkis jam buvo tas niekad nepasiekiamas pavyzdys, pagal kurį jis nuolat bandė rikiuoti savo elgseną. [...] Savito gyvenimo stiliaus ieškojimas, gyvenimo, kuris realizuotųsi poezija [...] kuriame eilėraščiai būtų tikrai trupiniai, karts nuo karto nubyrantys nuo herojų apvalaus stalo. Sociologiškai imant, tai drauge ir reakcija, gimusi iš nusivylimo atkurto Lietuvos menkyste“; – Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 108–109.

nė aplinka, bet pasakęs, kad pasakų šioje žemėje nėra, kad, anot Algirdo Juliaus Greimo, nukankinto Kristaus kančia neatperka žmogaus.

Kas yra Aistis? Vėlyvasis romantikas, meilės romansinėmis intonacijomis pravirkdęs daugelio tarpukario gimnazisčių širdis? Autentiško lietuviško šaunumo artistas? Žmogus, kuriam skauda ir negera gyventi? Intymumo poezijos, kurios stiliumi realizuojamas gyvenimo stilius, genijus? Aisčio asmenybės daugiavaizdiškumas ir jo atrastas paradoksinis pasakojimas, žadinantis pasakos lūkestį ir čia pat jį paneigiantis, suteikia puikias galimybes jo naratyvinio tapatumo nesačiai aiškintis.

Iš daugumos jo eilėraščių pasirinktas „Man tave“ todėl, kad turi smagią interpretuotojų bendruomenę bei nemažą kvalifikuotų ir įdomių interpretavimų šleifą, jau suformavusių jo „esmės“ kontūrą, kurio tvirtumą magės patikrinti. Mums bus svarbus Kęstučio Nastopkos semiotinis šio eilėraščio perskaitymas, kuriame labiausiai minimalizuotas metafizinis išankstinio žinojimo slėgis, o interpretavimo tikslumo (tapatumo su tekstu) ieškoma struktūruojant pačias akivaizdžiausias ir konkrečiausias jo meninės formos reikšmes. Nastopkos semiotinėje eilėraščio interpretacijoje „Asimetriška meilė (Jonas Aistis „Man tave“)¹⁷ buvo akcentuotos griežtos kompozicinės jungtys, susiejančios visas šešias jo strofas (pirmoje ir paskutinėje pasikartojantis tas pats dveilis „Man tave čia Dievas siuntė / Tik mane ne tau!“ ir per visas strofas nusidriekiantys rimai su juose tuo pačiu paskutiniu žodžiu „tau“ – atkiutau / tau, matau / tau, pajutau / tau, lietaus / tau, kritau / tau, matau / tau). Gramatiniam pirmojo ir antrojo asmens santykiui aptarti pasitelktos jų disjunkcinius ir konjunkcinius santykius nurodančios formulės ($L \Rightarrow (S_1 \cup O_1) \rightarrow (S_1 \cap O_1)$ ir $L \Rightarrow (S_2 \cup O_2) \rightarrow (S_2 \cap O_2)$). Eilėraščio erdvėje nubrėžtos dvi – vidinė (širdyje) ir išorinė (anta kalno) – vertikalės ir kritimo nuo viršaus, Dievo prie žemės vaizdinių judesys (atkiutau, Dievą pajutau, kritau). Eilėraštyje išskirti trys figūratyviniai takai (pavasaris, meilė, komunikacija) ir dvi naratyvinės programos (pragmatinė, apimanti tris pirmąsias strofas, ir kognityvinė, apimanti tris paskutiniąsias strofas), nurodyti sakymo ir pasakymo atlikėjai, įvairių laiko formų santykis su sakymo įjungimo ir atjungimo procedūromis ir net trys Lėmėjo figūros (Dievas, pavasaris ir žavėjimo programos vertės objektas).

Semiotinėje analizėje, teorinį modelį ir žodyną suliejančioje su lingvistine poetikos deskripcija, skaitymas tampa tarsi nematomas ir tokiu būdu išgaunamas

17 Kęstutis Nastopka, *op. cit.*, p. 67–74. Toliau cituojant tekste nurodomas tik puslapis.

siekiamas analizės objektyvumo efektas. Svarbiausiu analizės tikslu nurodomas eilėraščio prasmės tikrinimas ir struktūravimas. Kitaip sakant, tai, kas skaitytojui atrodo eilėraštyje akivaizdu, semiotikui nėra taip jau akivaizdu ir rūpi įtraukti į mokslinę diskusiją, ieškant tam papildomų semiotinių įrodymų ir argumentų. Taip tikimasi moksliniu diskursu išsklaidyti bet kokias abejones, nustatant eilėraščio tikrąjį semantinį tapatumą („Atrodymas paneigiamas tam, kad atsiskleistų po juo slypinti užmaskuota būtis“; p. 74). Todėl semiotinėje eilėraščio „Man tave“ analizėje sudėtingais teoriniais instrumentais yra patikrintas ir patvirtintas akivaizdžiausiai juo teigiamas meilės nesimetriškumas, o „užmaskuota būtis“ reiškia ne ką kita kaip eilėraščio išgrynintą naratyvinę programą. Meilės asimetriją eilėraštyje patvirtina semiotiškai išanalizuota naratyvinių takų asimetrija („/Jinai/ Dievo valia tampa /jo/ mylimąja, bet jai/ji/ pamilti Dievas nelemia“; p. 72). Eilėraščio pirmoje ir ypač antroje dalyje išryškinama kalbančiojo pastangų įveikti asimetriją nesėkmė (jo kritimas, kurį tik dar labiau patvirtina abejingas /jos/ atsakymas, galutinai sužlugdo kalbančiojo pastangas „sulieti mane ir tave dvejiško subjekto mums būtyje“; p. 73).

Glaustame semiotinės analizės referavime norėjosi išryškinti du jos svarbiausius akcentus. Pirmas, jis mums duoda nepamirštamą pamoką, kad literatūra, pasakojimai ir eilėraščiai visų pirma yra kalbėjimo, o ne gyvenimo reiškiniai, todėl svarbiausiu mūsų tyrinėjimo objektu turėtų būti kalbos bei jos funkcionavimo priemonės. Antrasis joje demonstruojamas mokslinės objektyvistinės intencijos momentas provokuoja diskusijai – ar kalbos prasmės struktūravimas yra toks patikimas, o mokslinio diskurso švenčiama pergalė tokia tikra, kokios tikimasi?

Semiotinis eilėraščio kalbos tyrimas atrodo itin techniškai patikimas (tai yra vienas iš svarbiausių jo nuopelnų), tačiau daug įtartiniau atrodo metodologinis tikėjimas, kad iš jo galima padaryti logiškai nepriekaištingas išvadas, ypač kai tos išvados yra grindžiamos aristoteline teksto bendrybių ir atskirybių loginės jungties tradicija, pagal kurią kiekvienas eilėraščio žodis turi susiliesti į vientisą meninės reikšmės ir formos tobulybę. Sutikdami, kad teksto akivaizdumo tyrinėjimas skatina kuo geriau ištirti prieš mūsų akis esančią kalbinę teksto duotybę, norime priminti, kad bet koks kalbos akivaizdumas ir pažodiškumas yra perdėm dviprasmiškas ir paradoksalus, nes nėra jokios aiškesnės tikrumo ir netikrumo alternatyvos. Mums rūpės įrodyti, kad teksto struktūra nėra tokia integrali, o jo kalba tokia patikima, kaip jas mokslinė technika tikrinantis ir argumentuojantis semiotikas pageidautų.

Kad eilėraščio kalba yra klaidinanti, vaidinanti, išsisukinėjanti ir sunkiai paklūstanti loginei tvarkai, puikiai išduoda jau pats semiotinės analizės tekstas, išmargintas labai iškalbių klausukų ir vidinių prieštaravimų. Todėl skaitant „Man tave“ semiotinę analizę buvo įdomiau ne tiek pasekti, kaip joje bus motyvuota „savai aiškus“ ir „akivaizdus“ meilės nesimetriškumas (/jo/ išgyvenimo kontrastavimas su /jos/ abejingumu), kiek pamatyti, kokių galvosūkių ji interpretuotojui sukelia. Įdomiausia buvo analizės teiginiuose ir išvadose atrasti klausimų, čia pat tirpdančių pasitikėjimą kalbiniu ir loginiu analizavimo metodu, švelninančių jo intonacijų mokslinį kategoriškumą. Bene daugiausia klausimų sukelia eilėraščio antroji kognityvinė (kvalifikacinio subjekto išbandymo) programa: „Kodėl mylintysis užsitraukė Dievo nemalonę ir buvo išstremtas iš dangaus, galima tik spėlioti. Gal jį sutrikdė dangiškos ir žemiškos meilės prieštara? O gal jis išdavė dangiškąjį Lėmėją pats išpažindamas *žemės meilę*?“ (p. 72). „Gal ji geidė būti ne sudievinata, ne išaiškinta, o tik žemiškai mylima?“

Šiuos neaiškumus tik dar labiau sustiprina Nastopkos eilėraščio analizėje aprašyto Lėmėjo semantika: nustatomi du Lėmėjai – Dievas ir pavasaris (arba geriausiu atveju pavasaris paskelbiamas Dievo pagalbininku), kitoje vietoje priinama prie priešingos išvados: „Dangiškąją, Dievo siųstąją meilę *pakeičia žemės meilė*. Ryškėja poleminiai abiejų Lėmėjų santykiai“ (p. 72). Be to, šalia minėtų dviejų, atrandamas dar ir trečiasis Lėmėjas: „Kaip žinia, žavėjimo programoje vertės objektas tampa individualiu sužavėtojo Lėmėju“ (p. 72). Turime gana įspūdingą eilėraščio analizės situaciją – pasakojimo aktantas, kuris vadinamas aukščiausio rango subjektu, visų vertybių saugotoju, dalintoju, vertintoju ir veiksmo skatintoju, čia suskilęs ir pasidauginęs į tris ir net nesutartinai veikiančias būtybes. Paprastutis klasikiniaiis ketureiliais parašytas eilėraštis įsiskaičius pavirsta tikru neiššifruojamu rebusu.

Bet įdomiausiai, sekant Algirdu Juliumi Greimu, analizėje buvo išryškinta karališkoji, labiausiai poetiška, eilėraščio „Man tave“ eilutė „Taip, sakai, matau“, kuri paskutinėje strofoje suskamba kaip pagaliau sulauktas mylimosios atsakas į mylinčiojo per visą eilėrašį reiškiamą nerimą dėl juodviejų jausmų netapatumo. Šiaip jau plika, iš konteksto ištraukta ši eilutė jokio akivaizdaus poetiškumo ir karališkumo neturi. Ir negali turėti, nes jos poetiškumas yra kontekstinis dalykas, kuris semiotikų (regis, ir paties poeto autokomentaruose) yra susiejamas su jos daugiaprasmiškumu, priešingų prasmų susitikimo tame pačiame teiginyje efektu: į įsimylėjęlio klausimą „Ar matai, kaip ledas šunta?“ eilėraščio mylimoji

atsako naiviai ir tiesmukai: taip, ji matanti, kad ledas šunta, bet drauge parodo, kad nematanti svarbiausio – kas dedasi jo širdyje, neįskaitanti pačios svarbiausios alegorinės jo klausimo prasmės. Toks eilutės paaiškinimas leidžia semiotinę analizę užbaigti, regis, labiausiai apibendrinama išvada: „Pati save paneigianti eilutė, užbaigdama kognityvinę tiesos ieškojimo programą, teigia žmogiškosios komunikacijos neįmanomumą“ (p. 73).

Puiki išvada, kuri leidžia mums dar kartą klausti – ką eilėraštis mums pasakoja? Kas sudaro jo intrigą – meilės istorija (eilėraštyje fiksuota meilės siuntimo ir meilės išaiškinimo frazėmis) ar meilės nesaties (kaip žmogiškosios komunikacijos paneigimo ir klausimo negirdėjimo) istorija? Kiek „meilės tiesai“ išaiškinti yra patikima semiotinė binarinių priešpriešų logika? Ir ką apskritai reiškia šiame eilėraštyje pats svarbiausias žodis „meilė“?

Semiotinė analizė labiausiai yra sutelkta į informacijos perdavimo ir komunikavimo problemą ir į iškilusius klausimus duoda savą atsakymą, paremtą logine simbolika išreikštomis formulėmis, išryškinančiomis eilėraščio meilės istorijoje dalyvaujančių dviejų partnerių opozicinį nelygiavertiškumą, kai abejinga mylimoji neatsako tuo pačiu į eilėraščio subjekto meilės išgyvenimą, o šis nesijaučia turintis pakankamai kompetencijos jai apie tai net papasakoti. Pagal išanalizuotą disjunkcinių ir konjunkcinių santykių logiką eilėraščio partneriai neišvengiamai poliarizuojami į teigiamą polių – /jam/ suteikiant meilės turėjimo ir žinojimo, iš kurio sukuriamas poetinis pasakojimas, nuopelnus, ir neigiamą polių – /ją/ susiejant su meilės jausmo ir supratimo stygiaus charakteristikomis („Tuo tarpu disjunkcija teigiama kategoriškai. Tad siekiamoji santykių simetrija tėra iliuzija“, p. 72).

Feministinės krypties kritikė gal čia užkliūtų už seksizmo problemos ir vertybinį centrą iš vyriškos opozicijos pusės perkeltų į moteriškos. Bet skeptiškesnį nelaimėlių tyrėją irgi sunku įtikinti tokiu semiotiko atsakymu, kai kognityvinės tiesos nesaties ir komunikacijos neįmanomumo efektas labiausiai susiejamas su karališkąja eilėraščio eilute, o pastaroji – su išryškėjusia eilėraščio partnerių kompetencijų stoka ir jų nelygiavertiškumu. Tarsi /jam/ išmokus geriau meilę paaiškinti, o /jai/ geriau tai suprasti, būtų galima didesnė susikalbėjimo ir simpatijos simetrija. Sukeliama keista iliuzija apie supratingųjų bendruomenę, kur žinojimo kompetencija garantuoja sėkmingą tarpusavio bendravimą, kur žemiškaisiais keliais smagiai laksto poezijos kariatose pakrautas karališkasis paštas, o dangiškaisiais – sparnuotasis dievų pasiuntinys Hermis. Todėl meilės asimetrijos aiškinimui norėtųsi paieškoti kitokio atsakymo, nes eilėraštis kaip tik yra įdomus

tuo, jog komplikuoja semiotinėje analizėje pateiktą išorinį /jo/ ir /jos/ meilės santykių opoziciškumą.

Gal semiotikų išskirta eilėraščio karališkoji eilutė (kaip daugiaprasmė ir skleidžianti diametriškai priešingas reikšmes) nėra jokia nei šio, nei kitų eilėraščių išimtis? Gal ji tėra puikus visraktis, leidžiantis panašiai atrakinti ir pamatyti visas kitas eilėraščio eilutes?

Ar ne jos paradoksalų prieštaringumą pakartoja eilėraščio pirmą ir paskutinę strofą užbaigiantis tas pats semantiškai dileminis ir asimeriškas dvieilis „Man tave čia Dievas siuntė / tik mane ne tau!“, kurio dalis yra iškelta ir į eilėraščio pavadinimą? Savo turinio painumu jis tikrai nenusileidžia karališkajai eilutei, vienu ir tuo pačiu metu liudija ir meilės esatį, ir nesatį. Ir ar ne suponuoja šis, visą eilėraščių įrėminantis dvieilis, kiekvienos eilėraščio eilutės ir kiekvieno žodžio dvilypumo? Tokiu atveju išorinis kontrastas tarp mylinčiojo /jo/ ir nemylinčios /jos/ transformuojamas į vidinį ir niekada neįveikiamą tiek subjekto, tiek jo kalbos kontrastingumą: jis myli, bet nėra Dievo pasiūstas, ji nemyli, bet yra Dievo pasiūstoji.

Savo eilėraščiu poetas gana aiškiai susiginčija su kasdienėje kalboje meilei apibūdinti įprastu frazeologizmu „jiedu buvo (arba nebuvo) vienas kitam Dievo skirti“, už kurio stovi dar iš Platono *Puotos* dialogų į kultūrą patekęs mitas apie meilę, kaip vyriškos ir moteriškos „pusių“ trauką, kurios tikslas – simetriško vientiso ir tobulo žmogaus būvio sukūrimo idėja:

Tad pradžiai žinokite, kad žmonių lyčių buvo trys, o dvi kaip dabar – vyriškoji ir moteriškoji; buvo dar trečia – jungusi abi kitas. [...] vyriškoji lytis buvo kilusi iš saulės, moteriškoji – iš žemės, o jas abi sujungusi – iš mėnulio, nes ir mėnulis jungia anų abiejų pradus. [...] Milžiniška buvo jų stiprybė bei jėga. Ir sumanymus jie turėjo didelius, kėsinosi net dievus nuversti [...] [Dzeusas – A] perpiovė žmones pusiau, kaip pjauna šermukšnį [...]. Tokiu būdu, kai žmogaus kūnas buvo perkirstas pusiau, kiekviena jo pusė, geisdama antrosios, ėmė su ja susieiti [...]. Štai kaip seniai žmonių širdyse gyvena abipusė meilė, kuri, jungdama dvi pirmykštes puses, stengiasi padaryti iš dviejų vieną ir taip išgydyti žmogaus prigimtį [...]. Tad kiekvienas iš mūsų yra žmogus „pusmarkis“, nes jis perpjautas pusiau panašiai kaip plekšnė, ir kiekvienas nuolat savo „pusmarkio“ ieško. [...] O visa tai todėl, kad tokia buvo pirmykštė mūsų prigimtis ir kad mes sudarėme vieną visumą. Tas pilnumos troškimas, noras ją pasiekti ir vadinasi meile.¹⁸

18 Platonas, *Dialogai*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 31–35.

Sruogos poezijoje pratęsimas platoniskasis meilės kaip dviejų sielų susiliejimo į vieną visumą šventės mitas. Romansų tradicijoje ji nualinama iki poetinės banalybės. Viso to fone Aisčio meilės poezija išsiskiria meilės šventinės ir nevilties būsenų kontrasto neutralizacija, daug konkretesne ir drauge ironiškesne traktuote. Aistis, eilėraščių kurdamas gerai pažįstamos mitinės Dievo siunčiamos meilės lūkesčių fone, Dievui leidžia ją pažaisti (jam – meilę pasiūsti, bet jį jai – ne, o ją pasiūsti jam, bet meilės – ne). Taip jis įsitraukia į meilės mito (transcendentinio signifikato) ir iš jo išriedėjusio bei į mūsų kalbą stipriai įaugusio frazeologizmo dekonstravimą.

Aisčio eilėraščio įsimylėjęlis nesielgia pagal įprastas taisykles, nes jis nesijaučia esąs Dievo pasiūstasis ir nelinkęs niekam paaukoti savo širdies. Paradoksaliai jis Dievo pasiūstą vadina savo meilės objektą, kuris apie meilę tarsi nieko nežino. Pirmoje eilėraščio strofoje minėtas dvieilis sukelia romansinės banlios istorijos lūkestį: tikiesi rasiąs melodraminį asimetrinės meilės konfliktinį pasakojimą, kur bus apdainuotas žiaurios mylimosios grožis, o jos abejingumui priešpriešinti karščiausi nelaimingojo trubadūro jausmai ir žodžiai. Romano lūkestį sustiprina ir specialus jam būdingų banalių rimų įvedimas, kurie atkar-toja kiekvieną strofą užbaigiantį įvardį „tau“. Taip pat ir poeto užsidėta „širdžių rijiko“ kaukė, kai prie jo įmantrios pavardės kibusiems kalbininkams buvo jo ironiškai paaiškinta, jog jos dalis „Kossu“ yra sudaryta iš jo suvilotų penkių panelių inicialų. Tačiau eilėraščio pasakojimas yra skirtas paneigti būtent šį romansinės ir mitologizuotos meilės lūkestį. Todėl jau antrą kartą paskutinėje strofoje pakartotas dvieilis skamba visai kitaip nei pirmąsyk. Prisigėręs roman-sinių banalybių (kurių kulminacija yra centrinis eilėraščio dvieilis: „O kad Dievas meilę būtų/ Siuntęs man ir tau!“), jis žadina jų neigimo dvasią, apskritai ironizuodamas melodraminę kontrastingos ir konfliktinės meilės sampratą, kai vieni pasijunta Dievo apdovanotais bei pasiūstaisiais, o kiti – jo nevertais, ar kai naiviai pasiduodama simetriškai tobulos meilės ilgesiams. Būtent iš žodžių žaismės („Man tave čia Dievas siuntė,/ Tik mane ne tau!“) sukuriamas sąmojis ir sustiprinama ironija, kurie eilėraštyje, šalia informacinės simbolinės kalbos, skirtos komunikavimui, išlaisvina pasąmoninę kūno kalbą, veikiančią pirmojoje per jos iškraipymus ir sakančią ne tai, ko iš jos laukia kilniai nusiteikęs skaity-tojas. Išlaisvintos kūniškosios kalbos reikšmių žaismė eilėraštyje naikina meta-fizinės tobulos ir simetriškosios meilės idėją (fantaziją ir mitą), siūlydama kaip socialiai priimtina jos netobulą realistinį variantą, išreikštą žaidžiančio Dievo ir

nenuspėjamo pavasario gamtiškaisiais vaizdais, nuolat kintančiais ir proto menkai suvaldomais bei suprantamais.

Paradoksinę ir ironišką meilės traktuotę sustiprina ir palaiko nerimtai šokčiojanti eilėraščio ritminė intonacija, kupina futuristinio žaismo ir šarmo („Kaip pavasaris atkiunta,/ Ašen atkiutau“). Turėtume atkreipti dėmesį, kaip eilėraštyje, neutralizuojančiame meilės aistros galią, funkciškai išryškinta retorinė grafika: šešiose strofose, simetriškai sudėtose iš dviejų sakinių, randame 4 šauktukus, 4 klausukus, 4 tritaškius ir, galima sakyti, 4 taškus. Visa tai padeda sustiprinti teksto kalbos ambivalenciją, kai konstatuojama tiek pat, kiek abejojama, o pakelta sušukimo intonacija teigiama ne mažiau, negu klausiamo. Klausinėjimų serija, užsibaigianti paskutiniu kulminaciniu „Ar matai, kaip sniegas šunta?“, yra skirta ne tik /jai/, bet ir sau, ir bendresnio pobūdžio apmąstymams – ar ne mums sniegas tirpsta? ar ne man ir tau? ar ne aš kritau? ar šlamės žolė mano meilę tau? Tai liudija, kad kalbėtojo santykio su mylimąja neaiškumas negali būti atskirtas nuo neaiškaus jo santykio su savimi.

Pavasariui eilėraštyje suteiktas veidmainingas vaidmuo: bundant gamtai pavasaris žadina idealistinės meilės ilgesius bei jausmus, bet drauge juos įžemina, atiduoda kintančio laiko ir neįspėjamai gamtos galiai. Į pavasarinius gaivalų prabudimus eilėraštyje pažvelgiama su šypsniu ir sveikos nuovokos distancija. Jei su pavasario „atkiutimu“ lyginsime eilėraščio kalbančiojo žemiškosios meilės atkiutimą, jis lyg ir nerodo labai didelės jausmų galios (kuria pasižymi demonizuoti romansų herojai). Aisčio pavasaris, jei prisiminsime Binkio, jau gerokai sumenkęs. Po žiemos šalčių jis tik „atkiunta“ (sprogsta juodas skirpstas, po lietaus prasikala liaunas žolytės laiškai, šilumos paliestas tirpsta sniegas ir šunta ledas). Tiesa, trečioje strofoje, pragmatinės naratyvinės programos finale, su gamta prabudusi kalbančio subjekto jausmo galia pasiekia labai aukštą tašką („Aš, tave širdy pajutęs, / Dievą pajutau!“), tačiau meilės paralelė su pavasariu, gamta ir žeme liudija, kad šis „aukštasis“ meilės jutimas savo zenite ištvėrs tik labai trumpą akimirką, nes yra neišvengiamai praeinantis ir vėl iš naujo nuolat cikliška pasikartojantis (tai paliudija ketvirtoje strofoje atsiradę Dievo rykštės, žolės pernykštės ir kritimo motyvai).

Semiotiniu žodynu kalbant, pavasaris čia yra Lėmėjo Dievo idealiosios meilės ir pagalbininkas, ir priešininkas. Nors eilėraštyje kalbama apie dieviškosios amžinosios meilės provaizdį ir žemiškai netobulos bei nekomunikatyvios meilės būvį, jos opoziciškai nesupriešinamos ieškant romansines meilės ba-

nalybes stabdančio ir transformuojančio rašymo. Regis, eilėraščio kalbantysis atranda naują dviprasmišką meilės pasakojimo būdą, atsisakantį kategoriškų jos vertinimų, išdidintų priešingybių konfliktų, taip būdingų romantinės ir romansinės literatūros klišėms. Tai eilėraštyje labai meistriškai padaroma konkrečiomis poetinėmis priemonėmis, kai iškilmingiausio ir abstrakčiausio skambesio frazė „Dievas siuntė“ surimuojama su pačiomis paprasčiausiomis kalbos frazėmis „pavasaris atkiunta“ (pirmoje strofoje) ir „ledas šunta“ (paskutinėje strofoje). Beje, jei pasitelksime žodyną paaiškinti žodžio „šunta“ reikšmes, tai rasime dar vieną svarbų paliudijimą to, jog poeto norėta kalbėti kuo tikslesniais, tikresniais ir paprastesniais žodžiais. Žodyne rašoma, kad pavasariniam ledo tirpimui nusakyti vartojamas žodis „šunta“; tuo tarpu kai sniegas įprastai susiejamas su žodžiu „tirpsta“. Aisčio eilėrašties klibina vienamatį stilių, o su juo ir vienamatį galvojimą: vietoje melodramatinio konflikto tarp Dievo siųstosios meilės (aukštosios, idealios, amžinos, romantinės ir simbolistinės) ir žemiškosios meilės (žemosios, kūniškos, laikinos, futuristinės), vietoj konfliktinės /jo/ ir /jos/ meilės santykių opozicijos ir asimetrijos siūlydamas paradoksinį, priešingybėmis žaidžiantį labai žmogiškos meilės vaizdinį. Mituose dievų įsteigta ir sutvarkyta meilė – kaip „pusmarkio“ antrosios savo pusės ieškojimo ir žmogaus prigimties pilnatvės atstatymo troškimas – Aisčio eilėraštyje apverčiama į dievų ir dievais manipuliuojamą bei iš esmės nesutvarkomą meilę. Meilė kuriama kaip būtinas svajojimų apie ją, girdėtų pasakų, skaitytų istorijų ir kilniųjų idėjų bei mitų prasminis horizontas bei jo paneigimo, nebuvimo, ironizavimo mišinys.

Todėl visai nenuostabu, kad eilėraščio kognityvinėje programoje kalbančiam iškeltas reikalavimas meilę išaiškinti („Dievas liepė man išaiškint / Žemės meilę tau“) patiria absoliutų fiasko, negebėjimą jos išpažinti („Ar ne Dievo buvo rykštė, / ar ne aš kritau?..“). Kaip galima išaiškinti tai, kas pačiam nėra aišku? Bet ar vėl nesama ironijos? Kiek komunikacinė nesėkmė priklauso nuo meilės personažų kompetencijos stokos, o kiek ją nulemia aukštesniųjų instancijų (tarp kurių turime pamatyti ir kalbą) manipuliacinę galia? Ar pats Dievo liepimas neišaiškinamą meilę /jai/ aiškinti tam, kuris jai nėra pasiūstas, nėra paradokslus? Eilėraštyje parodomas ne tik vidinis meilės išgyvenimo prieštaravimas, ne tik tai, kad jokia kalba ir jokios tobuliausios eilės nepajėgia „simetriškai“ sugauti net intensyviausio meilės jautimo, bet ir tai, kad neįmanoma suprasti, ką it žolė pernykštė šnara žodis „meilė“.

Jeigu mums pavyko išsiaiškinti, kad eilėraščio kalbėtojo išgyvenama meilė, išvengdama ją demonizuojančių romansinių klišių, įgyja paradoksaliai žaidybinį ir dviprasmišį pavidalą, galime atleidžiau įvertinti ir eilėraščio tekste įrašytą jo mylimosios repliką. Ar galime ją apkaltinti vien naivumu ir abejingumu, jei pats eilėraščio modernusis trubadūras gerai nežino, kas dedasi jo širdyje, nepasitikėdamas nudėvėtų meilės simbolių ir žodžių galia? Be to, mylimosios pritariančioje replikoje („Taip, sakai, matau“) girdėti išsaugotas komunikaciją palaikantis pritarimo tonas (kuriam svetimas dramatinis atstūmimo gestas), todėl ji net gali būti interpretuota kaip nesuprasta flirtu užuomina, jei pripažinsime, kad alegorinės kalbos prasmės putos yra klastingos ir skandinančios kiekvieną ne tik nauviausią, bet ir protingiausią pašnekovą. O eilėraščio kalbantysis, gerai suvokiantis pernykštės žolės šlamėjimo tuštumą, tai pripažintų pirmiausia. Todėl norėtusi manyti, kad ir mylimosios kitoniškumas yra neperregimas bei nepasiekiamas. Vadinasi, meilės išgyvenimo dviprasmybę tik dar labiau sustiprina kalbėjimo ir rašymo dviprasmiškumas, didinantis neaiškumo ir nesusikalbėjimo erdvę.

Apsukę savo interpretacinį ratą, sugrįžome prie tos pačios išvados. Tačiau mūsų ir semiotinės analizės išvadų panašumas tik tariamas, nes mums buvo svarbu pabrėžti tai, kad eilėraštyje „Man tave“ meilės asimetrija yra kuriama ne „akivaizdžiai“ alternatyvia pasakojimo forma, pagrįsta /jo/ ir /jos/ išorinio konflikto dramaturgija, o paradoksinio vidinio konflikto formomis: jokia meilė, kaip ir joks kalbėjimas apie meilę, negali būti tapatus platoniškam meilės mitui, teigiančiam Dzeuso perskeltų „pusmarkių“ susiliejimo ir susitapatavimo pilnatvę. Aš ir *kitas*, svajodami būti vienas kito puse, deja, tuo būti negali, kaip signifikantas – daikto puse, o signifikantas – signifikato. Apie kokį abipusį simetriškumą ir žodžio prasmės tapatumą gali kalbėti *aš*, praradęs savo paties tapatumą ir ironija naikinantis platoniškosios meilės vaizdinį?

Nesusikalbėjimas Aiščio eilėraštyje, apie kurį jis pats ir mes tiek daug prirašėme, taip pat yra perdėm dviprasmiškas. Pokalbis tarp eilėraščio veikėjų ir „mezgasi“, nepaisant, kad /jis/ neranda tam žodžių, o /ji/ – jam atitinkamo pavasarinio atkiutimo, ir ne. Toks mikčiojantis netikras pokalbis atspindi ir išryškina aprašomos meilės manipuliacinę formą, Dievo siųstos ir nesiųstos, aiškinamos ir neišaiškinamos, esančios ir nesančios, apie kurią parašomas dar vienas eilėraštis, atkakliai skaitytoją įtikinėjant, kad to padaryti neįmanoma. Taip pasisukus eilėraščio suvokimui, meilės nesėkmės dramatismas, išreikštas „Dievo rykštės“ ir „žolės pernykštės“ žodžiais, sunaikinamas distancinio ironiško žvilgsnio ir pakeičiamas

kūrybinės sėkmės faktą, kurį turėtume susieti su prasikalančios gležnos žolytės žalio laiškelio galia („Prasikals žolytės laiškas – / Žalias po lietaus“). Eilėraštis, kaip neįmanomas kalbėjimas apie meilę, vis dėlto įvyksta, nes kaip nesustabdoma pavasarinė žolė, taip ir žmogaus poreikis – save aiškintis ir rašyti.

Jei baigdami sugrįžtume prie klausimo apie eilėraščio simetriją ir asimetriją, turėtume su semiotikais sutikti, kad geriausiai ją galime iširti tik aprašinėdami ir lukštendami jo kalbinius bei formaliuosius sluoksnius. Tačiau ar suvoksime eilėraštį kaip uždarą vientisą integralią struktūrą, ar kaip atvirą dviprasmybių ardomą struktūrą (intertekstą, tinklą, neturintį nei savo aiškių ribų, nei centro), priklausys tik nuo mūsų atsinešto tikėjimo. Nors daugelį šimtmečių iki struktūralizmo ir semiotikos imtinai dominavo pirmasis tikėjimas, mes jau neturime jų optimizmo galių išgliaudyti teksto tapatumo branduolių, jo prasmės centrų ir simetrijų.

Ar eilėraščio kalba turi savo reikšmės tapatumo ribą? Semiotikas, kalbantis apie semantinių struktūrų vientisumą, atsakys teigiamai. Todėl jo mąstymo kontekste galimi aiškūs analizuojamų reiškinių simetrijos ir asimetrijos skirtumai. O kritikas, pripažįstantis žodžio reikšmės tarptekstinę diseminaciją, nežymaus skirsmo efektus ir pasąmoninių signalų iškraipymus, į tą patį klausimą atsakys neigiamai.

Galiausiai, esame vis labiau postruktūralistų įtikinami apie galios elementų, įsitvirtinusių mūsų galvoje ir pasakojimuose, pavojų bei būtinybę juos eliminuoti, užleidžiant daugiau vietos skirties, atvirumo, mažumo, karnavalinio juoko, o ne tapatybės, uždarumo, didingumo, rimties etikai ir estetikai. Idėjų tvarkomas diskursas, it tas liaunos žolytės laiškas, yra nesustabdomas, tačiau taip pat jame neišvengiami dekonstrukciniai įtrūkiai, it viduramžių karalystėje neatšaukiamos kasmetinės karnavalo fiestos. Šiame kontekste Aisčio eilėraštis „Man tave“, leidžiantis kalbėti apie kalbos ir taip pat meilės žodžio ambivalenciją bei jų tapatumo nesatį, tampa kaip niekad įdomus.

The absence of Narrative Identity: Jonas Aistis' "You for me"

Summary

Analysing Jonas Aistis' poem "You for me", the article makes an attempt on its post-structural reading and the hermeneutics of suspicion in order to reveal the absence of narrative identity in this poem. The first part of the article presents the main theoretical principles that create an alternative to so-called "metaphysical" reading (which is based on the idea of unification, binarization, and dialectics, on the belief in eternal truths, etc.). The article questions the integral logic of semiotic analysis that looks for semantic structures beyond the discursive plane of texts. It also argues over the semiotic assumption that only the most integrated, professional, objective, and scientific versions of a literary work are of high value. Deconstructive reading finds this attitude to be unnecessary hierarchization of literary criticism and emphasises the integrity of formal/expressive beauty and subjective/objective interpretation, and reduces these oppositions to a hardly tangible division (*différance*). The second part of the article investigates the semiotic analysis of Aistis' poem, presented by Kęstutis Nastopka. The article highlights the moments of ambiguity, obscurity, and non-identity of poem's language. It argues that due to the split of meaning in the very language symbol none interpretation, whatever methodology (even the most scientific) it follows, is able to repeat the literary text identically (like texts fail to repeat life identically). Therefore, literary interpretations should put much more attention to failures of communication, linguistic inconsistency, and various aspects of reading, e.g. paradox, pleasure, plurality, irony, and play.

Key words: hermeneutics of empathy and suspicion, poststructuralism, problem of self/other, intrigue of wits, ambiguity of text.
